

Sándor Mihály

Hol zsarnokság van...

(Asszociációk és analógiák lényegesről és lényegtelenről Kiss Medgyesi László Az Úr benézett a Varga utcába című könyve apropóján)

Alapkérdés: létezh-e a teremtésben visszataszítóbb a hazugságnál?

Gyermekként fel sem tűnt, hogy folyamatosan hazudunk, és hogy kényszeresen ezt teszi körülöttünk mindenki. Azért nem tudatosodott elménkben a bűn, mert fogalmunk sem lehetett a probléma dialektikájáról, hogy tudniillik ha létezik hazugság, léteznie kell igazságnak is. A paternalista Kádár-rendszerben ez nem volt erkölcsi szempont. Az amoralitás korszellemként nehezült lelkünkre, a sors együtthatójaként legitímálta bennünk önmagát. Én például ellentmondást nem tűrő stílusban jelentettem ki keresztesi cimboráim előtt, hogy a házunk padlásán világháborús géppuskafészek van berendezve. A töltényhevederek és kézigránátok egymást érik, lépni sem bírunk a felhalmozott muníciótól, s bármikor tüzet nyithatunk hitvány ellenségeinkre. Nem tántorított engem vissza a felismerés, hogy a fiúk esetleg azonnal meg akarnak bizonyosodni a fegyver meglétéről. Mi sem egyszerűbb annál, csak fel kell kapaszkodni a kertés házunk cseréppel fedett tetőterébe! Miközben felfelé másztunk a létrán, egyetlen pillanatig sem nyugtalanított, hogy mivel fogok előhozakodni, amikor társaim szembesülnek a póre valósággal. Jól tudtam, valamit úgyis mondani fogok. Nem mindegy, hogy mit? És amikor ott álltunk a helyszínen, nem találtunk mást, mint az anyám által kitergetett ruhákat, néhány használaton kívüli, foltozott alumíniumbödönt meg széthajigált üres vándlingot. Gönczi Sanyika volt messze a legeszesebb közöttünk (ma gimnáziumi igazgató), s miután többször is akkurátusan széttekintett szemüvege mögül, hivatalos tárgyilagossággal megállapította, hogy a Petőfi utca 5. szám alatti szolgálati lakás kémény melletti traktusában pillanatnyilag egyetlen üzemképes géppuskaállás sem létezik. Páran kérdő tekintettel meredtek rám, mire én – a marcona templomos lovagok vállrándításával – odavetettem: de létezhett volna! Ebben maradtunk, így volt releváns. Fivéremem, Jánoson sem észleltem a megrökönyödés jeleit, nem ez volt az első lódítás, amit tőlem hallott, nem is az utolsó. Lefelé kászálódván a lajtorján már az volt a téma, hogy a Maschinengewehr kaszáló sorozataival mekkora pusztítást végezhetünk volna a bitang oláhok hadoszlopaiban, akiknek volt a képükön bőr elfoglalni a közeli Nagyváradot...

Évek múlva bizarrabb konstellációban voltam kénytelen értesülni ama másik oldal létezéséről. Új tanárt kaptunk, akire a direktor a hetedikesek és nyolcadikosok irodalmi okítását bízta. Nem lokális illetőségű polgár volt, valahonnét átjárt az óráit megtartani. 1968 szeptemberét jelezte a kalendárium, a Varsói Szerződés néphadseregei épp befejezték a baráti Csehszlovákia elvtársias és minden szempontból indokolt lerohanását. Hazafelé battyogtam az iskolából, valami rossz konzervdobozt rugdostam ballal magam előtt, mert a bal volt a süketebb, amikor arra lettem figyelmes, hogy a rendesen kissé sántító tanár úr – a levegőben sután bucskázó manővert végrehajtva – röpi kifelé a nem csekély eufemizmussal Vendéglőnek hívott lélekszüllyesztő légteréből, és kétségbeesett kalimpálással próbálja elkapni a kocsmá elötti korlátot, amelyhez a környék iszákosai az épülő szocializmus falusi státuszszimbólumát, a biciklijüket támasztották. (A Vendéglőben nem lehetett Coca-Colát kapni, mint a községi nomenklatúra által favorizált Cukrászdában, ahol 1968 őszén – az új gazdasági mechanizmus jegyében – megjelent a flancos amerikai ital. A cukiban presszókávét, somlói galuskát és tortafélét is szervíroztak, alkalmanként pedig a Berettyóújfaluból áttelepülő dzsessztrio zenélt. Előbbi kiszolgálóegység törzspublikuma nem kultiválta az üdítőket, az Utast meg a csatos üveges Bambit, annál inkább előnyben részesítette a magas alkoholtartalmú folyadékokat. A helyiség ódon falai között talpalávalót is húztak, a hétvégéken cigányzenekar szórakoztatta a betévedőket, akik meglehetősen gyakorisággal verték össze, bicskázták hátra egymást.)

Nem állítom, hogy földbe gyökerezett a lábam a vérfagyasztó látványtól, lehetett benne részem úgyszólván naponta, legfeljebb azt furcsállottam, hogy az egyébként hadaró, olykor zavarodottan dadogó tanerő képtelen volt végrehajtani a komplikált mozdulatsort, aminek folyamánként teljes lendülettel átzuhant a betonlapzatra rögzített vasrúdon. Velűrből varrott, eléggé nőies táskája, fekete szarukeretes pápaszeme méterekkel előtte landolt. Tulajdonképpen az feszélyezett, hogy nem tudtam, mit kéne tennem, miként reagáljak a szituációra. Ha odamegyek hozzá, és segíték neki talpra állni, elárulom magam, vagyis tudatosítom benne, hogy tanúja voltam, amint rémületesen részeg állapotában a pincér kihajítja a söntésből. Ha úgy teszek, mintha semmit sem tapasztaltam volna, és ügyet sem vetek a földön fetrengő, szemlátomást magatehetetlen pedagógusra, akkor bizony megszegem az úttörők tizenkét pontjának 5. paragrafusát, amely kötelező érvényévű teszi minden vörös nyakkendőös pajtás számára az önkéntes segítségnyújtást. Ekkor megszólalt a kicsavart testhelyzetben oldalán fekvő férfiú. Pontosabban előbb kiköpte a szájában sárpalacsintává dagadó port, hogy a következő, sírástól, csuklástól és öklendezéstől tördelt szózatot intézze hozzám: „Ebben a kurva országban az is hazudik, hukk, aki véletlenül igazat mond, hukk! Ezeknek a csirkefogóknak az igazság lószar, hukk! Hogy a legfőbb érték az ember és az őszinteség? Mekkora badarság, hukk! Az utolsó tisztességes magyar politikus Deák Ferenc volt, hukk!

Döbbsentem lestem rá, igaz, előtte óvatosan körbesandítottam. Kétségkívül nekem címezte mondókáját, rajtunk kívül belátható távolságon belül senki sem tartózkodott. Legutóbb a Levél a hitveshez című, megindító Radnóti-vers elemzését hallottam tőle a kétszer kettő józanságáról meg a lélek hosszáról, amit roppant bonyolult módon megfogalmazva, izzadva, szederjes homlokát ejtőernyő méretű zsebkendőjével törölgetve, szenvedő tekintettel vezetett elő. Azt például, hogy a költő zsidó származású volt, úgy próbálta tudunkra adni, hogy körülbelül tíz percig szónokolt a különféle világvallásokról, amelyeknek prosperálásáról a teremben jelenlévő aljanépeknek gőze sem lehet, és odáig jutott a fejtegetéseiben, hogy közülük csak az egyik az izraelita. Mire Vitális Sanyi, a túlkoros osztályidegen, a fene tudja hányszor megbuktatott, abszolút kezelhetetlen fráter a leghátsó padból segítőkészen beordította: „Shalom, apuskám! Glatternak hívták, nem Radnótinak, zsidrák volt, oszt nem kajált disznóhúst!”

(Vita kománk apja 1956 után politikaiként éveket húzott le a különféle büntetőtáborokban. Internálása alatt és után a családja borzalmas körülmények között, „igen alacsony komfortfokozatú” vályogvityillóban tengődött a Petőfi utca nyugati fertályán. Az 1960-s évek első harmadában különben is sziszifuszi vállalkozásnak tűnt a privátszféra intimitásának megteremtése, a kisemberek döntő többségének nem is sikerült. A magánélet javarészt az utcákon zajlott, a kölykök is jobbra ott szocializálódtak. Ekként formálódott a közélet.

A Vitális família nevelhetetlen sarját a tanárok ki sem merték hívni a táblához, mert még a katedra magasságáig sem ért, már teli tüdőből szidta a ruszkit és a piszkos kommunistákat. Matematika órán, a számtani feladványokkal kontextusban is! A szertárban lepofozni sem lett volna túlon túl decens ötlet, lévén robusztus legény.)

Végül eltámogattam a hányinger kínozza tanáromat a buszmegállóig, hasztalanul opponált hevesen, leültettem a lócára, és mint akit puskából lőttek ki, iszkoltam el a tetthelyről. Nem zsenírozott, hogy a vasútállomásig kellett volna cipelnem, köztudottan mindig vonattal érkezett Biharkeresztesre. Attól féltem, ha megpillantja a bakterházat, menten kedve szottyán befordulni a Restibe.

Hanem amit összehordott, akkor nem értettem, és hetekig nem is hagyott nyugodni. Nem merném kijelenteni, hogy könnyedén túlléptem rajta. Bizony, barátaim, azóta megettem a kenyérem javát, és ma már pontosan tudom, miért fakadt ki a boldogtalan, mint ahogy kvázi mindenki érti a gyónásának spirituális üzenetét.

Bocsásson meg a kedves olvasó, amiért bátorkodtam előrukkolni az evokációval, holott a közismert újságíró finom iróniába szótt szintéziséről kellene szólanom! Ha a kauzalitást hiányolja, itt és most muszáj megvallanom, hogy épp a publicista gondolatai hozták a felszínre a tudatom mélyére régen eltemetett emlékfoszlányokat abból az időciklusból, amelyben legfogékonyabb éveimet éltem. Sablonosabban: a

könyv ablakot nyitott a múltamra. Kellettek asszociációimhoz a jellegzetes cívisdiálektusban felharsanó disputái, Jaroslav Hasek derék katonájának fesztelen modorában megeresztett ripszjtjai, Mándy Iván futballfertőzött amatőrjeit öltözők odvából elővarázsoló anekdotái. Miközben faltam az oldalait, határozottan az volt az érzésem, hogy nem is az egykori, technikás NB I-es labdarúgó munkáját olvasom, hanem a fiatal, szárnyait próbálgató Márai Sándorét, esetleg Anton Pavlovics Csehov szomorkás líraisággal telt sorait.

Nehéz vállalkozás műfajilag pontosan definiálni a művet, leginkább az önéletrajzi motívumokkal átítatott, groteszk korrajz kategóriája illene rá. Cselekményét hangulati homogenitás helyett az emocionális végpontok közötti hullámváz jellemzi, a lágyabb tónusokat rendre sötétebb színű ecsetvonások váltják. Ahogy haladunk fokról fokra a végkifejlet felé, úgy bontakozik ki egyre világosabb formában az alkotói koncepció: nem az a lényeg, ami megtörtént a Varga utcában, hanem ami megtörténhetett volna. Mert ami megesett, azzal nincs mit kezdeni, azon már nem lehet változtatni. Kisszerű szerzet, aki folyvást a múlton rágódik, és ha le is von belőle valamiféle konklúziót, hát istenkém, legfeljebb nem követi el ugyanazt a marhaságot. Több filozófia vagy morál ebben nincs.

Ha a kronologikus, historikus vagy sporttörténeti hűséget kéri számon az utókor az írón, nem sokra megy kérdéseivel. (A szépirodalmon lehetőleg ne vasaljuk be a történelmi hitelességet! Ellenkező esetben aligha tudunk mit kezdeni Shakespeare királydrámáival vagy Arany János V. Lászlójával.) Nem is volna értelme feltennie kérdéseit az utókornak, tudniillik a derűs mesélőkedvű szerzőnek bevallottan nem célja a lexikális pontosság. Az irracionálishoz vétek egzakt analitikus módszerekkel közelíteni, ámbátor vannak a szövegben utalások, amelyek támpontot nyújthatnak az esetleges datálásokhoz. Előre szólok, mind zsákutcába vezet.

Azt dörgi például a rendőr százados Medgyesi néni fülébe a kihallgatáson, hogy neki pont nem hiányzik a bolti lövöldözés „a hároméves terv első esztendejében.” A második hároméves terv 1958 és 1960 közé esett, ebből a kijelentésből arra lehetne következtetni, hogy 1959-ben förmedt rá a nyomozó az arroganciától félájult öregasszonyra. Ha valakiben mocorogna a kétely kisördöge, és arra várna választ, mi a búbánat köze lehetett az eldurranó revolvernek a népgazdasági terv sikeréhez, illetve kudarcához, biztosíthatom, hogy a Kádár-kurzusban rengeteg! Még a tücskök cipipeléséből vagy hallgatásából is konzekvenciákat vontak le az elhárítók, rávetítvén őket az általános ideológiai közérzetre.

A másik árulkodó nyom lehetne a DVSC KISTEXT elleni hazai döntetlenje, a könyvben a totózók e meccs végeredményét tuti egyesre vették. Az a helyzet, hogy az 1961–1962-es másodosztályú bajnokságban küzdött egy csoportban a Loki a budapesti klubbal, de mindkét alkalommal legyőzte. Példának okáért az inkriminált „ikszes találkozót” 1961 augusztusában 6:2-re nyerte meg a Vágóhíd utcában, a fő-

városit 1962 tavaszán 1:0-ra. Úgy vélem, tudatos alkotói attitűd a valóság szeletek és a fikciók állandó elegyítése, miután a be nem következett fajsúlyosabb a bekövetkezettnél.

A hatvanas dekádban egyfajta virágnyelven beszéltek a felnőttek. Ennek a kommunikációnak az volt a sajátossága, hogy mindenki azt értett ki belőle, amit akart. Magam óriási számárságnak tartottam, amit körülöttem összefecsegnek, többnyire egyetlen kukkot sem fogtam fel belőle. Nem érzékeltem létezésünk abszurditását, hogy két világban vagyunk szimultán honosak: egy képmutató formálisban meg egy kevésbé álszent szuverénben, és hogy a kettő között minimális a harmónia. (Úgy kell elképzelni, akár az ébrenlét és az álmodás kontinuitását.) Aztán tinédzserként mégiscsak feltűnt, mily szervilis intonációval elvtársazzák repülőtiszt apámat, amikor egyenruhába öltözöten jelenik meg, ugyanakkor közvetlen környezetünk sarzsiviseltjei következetesen órnagy urazzák, és ő is hasonlóképpen urazza a voronyezsi veteránokat. Egyszer szővő is tettem az anomáliát, mire atyám visszakérdezett: miért, fiam, ti azt mondjátok az iskolában, hogy tanár elvtárs? Ugye, hogy nem?

Kiss Medgyesi László parabolájában futball-legendák regimentjét vonultatja fel, akikről mítoszok keringenek a Hajdúságban. Ilyen a Bocskai karizmatikus triója (Markos Imre, Vincze III Jenő, Teleki Pál), a hórihorgas kapusa, Hübner (Hubai) Károly, vagy Nagy Imre (Csörgő), aki ifjú titánként a DVSC-ben száguldozott, és még 80 esztendősen is mérkőzést vezetett. 92 évesen ment el közülünk. És ki ne hallott volna Schwartz Sándorról, a Gúnyának becézett ruhakereskedőről? Sanyi bácsi (talán elnézik nekem, hogy bizalmas formában nevesítem, tekintettel arra, hogy a 2007. március 3-án, 96 éves korában bekövetkezett haláláig baráti viszonyt ápolunk) a két világégés között a DMTE, utóbb a Zerkowitz Textiles soraiban küzdött, majd 17854-es számú deportáltként megjárta Auschwitz poklát. A haláltáborban sportolói múltja mentette meg az életét, csatárposzthoz juttatta a láger elhurcoltakból összeválogatott tizenegyében.

Szarvas Albert, a Debreceni Petőfi, a Debreceni Bástya, a Debreceni Dózsa szilárd oszlopa az Aranycsapat ellen is pályára lépett, a korán kopaszodó Albi 1954. október 20-án testközelből szemlélhette Sebes (Scharenpeck) Gusztáv fainak klasszisát. (Puskásék 20 000 néző előtt 14:00-ra elnászpángolták a városi szelekción.) Mellettük Tömösvári János (DMTE), Pió Imre (Debreceni Honvéd), Zilahi Zoltán (DVSC), Borsi II (DVSC), Kálmán Kuki (DMTE), a Bögösnek becézett, roma származású Hegedűs kapus (DMTE) tudását szintúgy ismerték és elismerték a Cívitasban. Még Pócs nevű epizodistája is akadt a helybéli futballpanoptikumnak, a csatár 1934-ben a Nagy Károly és Társa nevű cégcsapatban bolondította soros ellenfeleit a Pávilon laktanya előtti úgynevezett Katonaplacon. Tőle függetlenül Pócs Pamacs úr alakja három-négy konkrét figurából lett összegyúrva. Egyikőjük kétségkívül az auk-

tor édesapja volt, ugyanis Kiss Gyulát, a DMTE kelet-magyarországi válogatottját hívták Pamacsnak a kuncsaftok, aki Medgyesi Sándor (ő is szerepel a könyvben), a nagypapa üzletében nyírta a haját, irtotta a borostákat a II. világháború kitörése előtt. A másik alteregó, Pócs úr a KLTE fodrászatában tukmálta az elsőrangú élettani hatású hagymát meg szalonnát a fazonigazításra székébe merészkedő diákságra. A szókimondó, mindennemű kompromisszumra fittyet hányó Stiefler úr is szakmabeli volt fénykorában, a Szabadság (momentán újfent Kassai) út elején viruló szalonjában kaszabolt kérlelhetetlen ollójával. (A bolti szerszámoknak társadalmi státuszjelző funkciójuk volt.)

A kötet azt a réteget ábrázolja, amelyet a két nagy vérontás között kispolgárinak tituláltak, és meg kell adni, az ábrázoló perfekt típusalkotó. Húsvér karakterei bárhol a szocialista tömbben megívhatták volna békeharckukat (micsoda ostoba oximoron!) az imperializmus patkánylukakba is befurakodó szekértolóival meg a népnyzó kulákokkal, oly elevenek és hitelesek valamennyien. A szerző egyik barátja, az FC Bihor Oradea és az UTA Arad hajdani támadója, a hússzoros román válogatott Kun Attila találón fogalmaz: „(...) tisztára olyan az egész, mintha a hatvanas évek Nagyvárada lenne.”

Béépül a mű struktúrájába a KLASZ (Kelet-magyarországi Labdarúgó-alszövetség) teljes mezőnye, a nyíregyházi gárdák (NYKISE, NYTVE) mellett a BUSE, a Kisvárdai SE, a Püspökladányi SE, aztán a helybéli notabilitások, a DKASE, a DMTE, a D. Bőrgyár, a D. Teherfuvarozó, a D. Villanygyár, a D. Fermentáló, a D. Téglagyár, a D. Előre, a D. Építők vagy a Göcs Vasas. Csakúgy, mint a fővárosiak közül az újpesti Wolfner meg az URAK.

Fontosak a nem a labdarúgáshoz kapcsolódó helyszínek, az 1960-as évek nyitányán az Arany Bika, a Leveles Csárda, a Régi Vigadó, a Pálma, a Kisdebrecen, a Kispipa, a Donkanyar ismert, a szomjúhozók által kedvelt szórakozóhelyei voltak a Maradandóság városának.

Apropó, Donkanyar! Ez a manapság már üzemen kívüli csapszék nem a Varga utcában található, és nem is volt ott soha, az alkotói fantázia helyezte át a térben. (Nyilván megvan ennek is a magyarázata, és nem zárható ki, hogy csak nekem nem sikerült feltörni a kódját.) A szerző megosztja olvasóival az elnevezés eredetét, ámbár verziója nem fedi a történettopográfiai tényeket, mert nem a jelzett térségbe nyomultak be először a T-34-esek. A 2. Ukrán Front 6. gárda-harckocsihadteste 1944. október 19-én nyugat felől, a Kishegyesi úton dübörgött be a városba. (A helységet keleti, illetve nyugati irányból hat nappal korábban lényegében lezárták a szovjet és a román alakulatok.) Gilányi Sándor tanárkollégám (az 1970-es évek első harmadában együtt rúgta a labdát a DEAC-ban az íróval) megoldja az etimológiai rejtélyt: „A nagyapám a vagongyárban dolgozott. Ő említette, hogy amikor fizetést kaptak a melósok, a legközelebbi csehóban hágtak a nyakára. Úgy berúgtak,

hogy estek-buktak erre meg arra, mint a szerencsétlen honvédek 1943 januárjában a Donnál.)

A „magyar Genfben” a fojtogató szükséggel birkózók csak az égiek segedelmétől remélhették éltük jobbra fordulását. A lutheránusoktól dogmatikailag elkülönült kálomisták a Megváltóhoz, a pápisták Szent Antalhoz, a pogány kultuszok hívei Fortuna istennőhöz, a megátalkodott ateisták pedig jobb híján a töltőtollukhoz rímánkodhattak váteszért, hogy fohászukat bevégezvén minden korábbinál elszántabban hajszolják a szerencséjüket. Ennek gyakorlati kivitelezéséhez szükségeltetett a totó meg a lottó. (Most sincs ez másként mifelénk, legfeljebb az ósdi lutrizás kombinálódott a XXI. század internacionális népörületével, a tippmixszel.)

Engedtessek meg zárásul egy ide kívánczó primer! Az egyetem előtt tizenegy hónapig előfelvételisként védtem a hazát. Teljességgel részletkérdés, kikkel szemben. Úgy alakult, hogy a kiképzést követő eskütétel után mezőgazdasági munkára vezényeltek, előbb Vésztőn, majd Telekgerendáson húztam le egy-egy hónapot. Nem voltam szokva a paraszti tempóhoz, nehezen viseltem a kenderbálázás monotóniáját, tetejébe a szállásunk cudarságai a rettegett gulágokét idézték. A hajnali ébresztőkor egerek rodeóztak a surranóban, s miközben kábán a kitelepítésükkel foglalataskodtam, a penészes plafonról sztoikus egykedvűséggel csöpögött nyakamba a jéghideg esővíz. Elég az hozzá, hogy a téészes brigádok törzsállománya minden héten morbid hevülettel tippelt. Valamelyik ebédszünetben az egyik gumicsizmás rakodó azt kezdte firtatni, nem társulnék-e be hozzájuk. Volna néhány fixük, garantált lenne a nyerés. Nem szálltam be, sohasem hódoltam a kollektív passzióknak, ellenben megkérdeztem az illetőt, mit tenne a pénzzel, ha megütné a főnyereményt. Hezitálás nélkül rávágta, hogy az utolsó fillérért is szelvényeket vásárolna. No, ugrott be hamarjában, akkor a kör végleg bezáródna.

Kiss Medgyesi László a lektőrnél jóval magasabb esztétikai nívót képviselő kiadványának dicséretére válik, hogy nem szaporítja az epikai ipartermékek sorát, amelyeket könnyebb volt megírni, mint elolvasni és megérteni.

A történet fináléjában az Úr röpke pillantást vet odafentről a Varga utcára, hogy rosszkedvűen félreforduljon. Nyugtázta futólag, hogy az univerzum talpalatnyi szegletében, amit Magyarországnak neveznek, valamit istentelenül elszúrt. Beléje hasított a felismerés, hogy az egyik kevésbé könyörületes pillanatában a számtalan tökéletes mellé a tökéletlent is sikerült megalkotnia. Mivel tekintete csupán ímmelámmal pásztázta a girbegurba házsort, Kárpátok szent bércseit meg a zúgó négy folyót, nem hallhatta, miként reflektál a prológban feltett kérdésre Pócs Pamacs úr:

– Hogyne, kérem tisztelettel, ugyebár létezik a teremtésben a hazugságnál visszaszítóbbr. Teszem azt, két hazugság vagy három.

(Média Kiadó, Bp., 2005)